

УДК 7.01

Катерина Шевчук**КОНЦЕПЦІЯ ЕСТЕТИЧНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ В ЕСТЕТИЦІ РОМАНА ІНГАРДЕНА**

Проблема естетичного переживання є вістря естетичної теорії Романа Інгардена. Естетичне переживання, на думку філософа, становить підґрунтя будь-якого естетичного пізнання, воно має визначену загальну структуру, складний, процесуальний характер, складається з кількох фаз та характеризується наявністю емоційних, перцептивних та пізнавальних чинників, які, своєю чергою, відзначаються своєрідною динамікою та активністю суб'єкта. У статті розглянуто основні аспекти проблеми естетичних переживань, їх мету та роль у формуванні естетичних цінностей.

Ключові слова: естетика, естетичне переживання, цінність, феноменологія, Роман Інгарден.

Kateryna Shevchuk**THE CONCEPTION OF AESTHETICAL EXPERIENCE
IN THE AESTHETICS OF ROMAN INGARDEN**

The problem of aesthetical experience is an important aspect of Roman Ingarden's aesthetical theory. As he states, the aesthetical experience can be seen as fundament of every kind of aesthetical cognition. Aesthetical experience has general structure, complicated procedural character and it's consist of few phases. Roman Ingarden states that aesthetical experience is characterixed by existence of emotional and cognitive element that are exceled by special dynamics and activity of subject.

In the present article it's analyzed that the main aim of aesthetical experience is formation of aesthetical object and creating the opportunities of aesthetical evaluation. In other words there is the problem of judgement about the aesthetical value of art. If the process of aesthetical experience happens in the appropriate way, corrensponds the appropriate conditions and forms the aesthetical object, the subject has possibility to immediate converse with qualities of this object. As the result, there is to be possible the evaluation and the general aim of aesthetical experience will be realized.

Ingarden states that, criteria of evaluation of aesthetical experience are not richness and intensity of it and are not meeting the needs of various life subject, but the compliance with respect to aesthetic experience of a work of art that this experience caused. Therefore, some experiences were to be disqualified. This appears the normativity of aesthetic conception of the Polish philosopher.

Roman Ingarden's conception of aesthetical experience is the most developed and original in modern aesthetical theory. With respect to aesthetic experiences, his position can be defined as structural and teleological. Філософ вважав, що сутність і специфіка цих переживань проявляється в їх своєрідній структурі і меті, якій вони мають служити. Philosopher believed that the nature and specificity of these experiences is evident in their peculiar structure and purpose which they serve.

Key words: aesthetics, aesthetical experience, value, phenomenology, Roman Ingarden.

Екатерина Шевчук**КОНЦЕПЦІЯ ЕСТЕТИЧНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ В ЕСТЕТИКЕ РОМАНА ІНГАРДЕНА**

Проблема естетического переживания является центральной в эстетической теории Романа Ингардена. Эстетическое переживание, как утверждает философ, составляет фундамент для каждого эстетического познания, оно имеет определенную общую структуру, сложный процессуальный характер, состоит из нескольких фаз и характеризуется наличием эмоциональных, перцептивных и познавательных факторов, которые, в свою очередь, определяют своеобразной динамикой и активностью субъекта. В статье рассмотрены основные аспекты проблемы эстетических переживаний, их цель и роль в формировании эстетических ценностей.

Ключевые слова: эстетика, эстетическое переживание, ценность, феноменология, Роман Ингарден.

Естетичній думці відомо багато спроб інтерпретувати проблему естетичного переживання. Більшість з них характеризується однобічністю або має фрагментарний характер, зосереджується лише на деяких рисах естетичного переживання. Натомість концепція польського естетика Романа Інгардена спрямована на всебічний розгляд проблеми, а саме на схоплення принципів рис будови естетичного переживання, а також головних чинників його протікання.

Роман Інгарден визначав естетику філософською наукою, що обіймає теорію твору мистецтва, естетичних переживань та естетичних цінностей. Ці аспекти естетичних роздумів є певною мірою взаємодоповнюючими, вони разом творять цілісну систему феноменологічної естетики філософа. Розглядаючи одну з них, ми не зможемо цілком оминати іншіх. Разом з тим необхідно зауважити, що всі елементи естетичного процесу зосереджені саме в теорії естетичного переживання. Міркування філософа, присвячені проблемі естетичного переживання, містяться в багатьох його працях з естетики [2–7].

Предмет свого дослідження естетик окреслював, звертаючись до поняття «зустрічі», що розуміється як «зустріч певного суб'єкта, що переживає, з певним об'єктом, а саме з твором мистецтва, – зустріч, що є джерелом розвитку естетичного переживання...» [7, с. 9].

На думку Інгардена, естетичне переживання становить підґрунтя будь-якого естетичного пізнання, воно має визначену загальну структуру, незалежну від того, як цей процес відбувається. Естетичне переживання має складний, процесуальний характер, складається з кількох фаз та характеризується наявністю емоційних, перцептивних та пізнавальних чинників, які, своєю чергою, відзначаються своєрідною динамікою та активністю суб'єкта.

Естетичне переживання веде до формування естетичного предмета, якого, як підкреслює естетик, не можна ототожнювати з чимось реальним. Естетичний предмет мусить бути сформований лише в ході естетичних переживань, «він не є об'єктом, який просто відбираємо як даний нам у свідомому спостереженні» [3, с. 157]. Так само, як і твір мистецтва, естетичний предмет не є фізичним, психічним чи психофізичним об'єктом, але об'єктом суто інтенціональним (він є творенням актів свідомості). Незважаючи на залежність від актів свідомості творця та реципієнта, твір мистецтва та естетичний предмет, що є його конкретизацією, постають як самостійні об'єкти (становлять другу цілісність щодо переживань реципієнта) та трансцендентними щодо досвіду суб'єкта.

Для формування естетичного предмета необхідною є «початкова естетична емоція», яка є специфічною формою естетичного досвіду, можна зазначити, що вона створює «доступ» до естетичних цінностей. Початкова емоція є емоційною естетичною відповіддю, вона «відкриває процес естетичного переживання» [3, с. 130].

Як і естетичне переживання, початкова емоція розвивається у часі і є багатофазним процесом. Перша її фаза – це стан певного захоплення якістю (це зазвичай формальна якість: зовнішній вигляд, унаочнення), яка нам кинулась в очі, яка нас притягує, яка спонукає звернутися до неї. Це піднесення, що містить момент зачарування, «перероджується у певну форму замилювання якістю, яка захопила нашу увагу» [3, с. 131].

У наступній фазі початкова емоція стає емоційно сформованим процесом, в якому Р. Інгарден виділяє суттєві моменти: а) емоційне і ще досі зародкове безпосереднє спілкування з пізнаною якістю; б) певного виду потреба у цій якості та примноженні задоволення, яке нам передбачає її унаочнення; в) прагнення до зміцнення ознак якості.

Початкова емоція відіграє дуже важливу роль в естетичному переживанні, оскільки веде «до певного затамування попереднього нормального перебігу переживань» [3, с. 133]. Водночас настає «згасання» чи навіть повне усунення актуальних переживань реального світу, а також відкладання на другий план попередніх переживань та перспективного налаштування на майбутнє. Відбувається розірвання зв'язку з минулим і майбутнім та виокремлення естетичного переживання з перебігу справ щоденного життя і заглиблення в актуальне естетичне переживання. У результаті доходить до зміни основного налаштування суб'єкта, який зазнав впливу початкової емоції: з природного налаштування на факти реального світу (притаманного практичному життю) на специфічне: «естетичне» (тобто таке, що спрямоване на наочне спілкування з якостями). Така зміна постави є, на думку Романа Інгардена, найголовнішою естетичною емоцією.

Суттєвою також є така увага феноменолога щодо постави суб'єкта цього естетичного переживання: для того, щоб якість спрацювала і спричинила виникнення емоції, вона має бути свідомо прийнятою, тобто суб'єкт повинен свідомо змінити своє ставлення (і коли він є вражений якоюсь якістю, і коли її очікує). Початкова емоція естетичного переживання не належить до типу впливів, що викликають безумовну реакцію суб'єкта. Це, своєю чергою, відсилає до категорії волі як необхідного чинника такої зміни. Такий момент, який підкреслює активну позицію суб'єкта щодо креації естетичної ситуації, а пізніше у формуванні предмета цієї ситуації, є надзвичайно важливим [9, с. 235].

У подальших фазах естетичного переживання початкова емоція становить підґрунтя його розвитку. Після вступної фази суб'єкт стає активною стороною і прагне до утворення групи якостей на основі початкової емоції. Проаналізуємо цей процес детальніше. Якість, яка нас зворушила, тепер висувається на перший план горизонту бачення, саме в її світлі ми починаємо сприймати цілісність. Якщо така якість не вимагає жодного доповнення (є автономною), то, зазначає естетик, на цьому завершується процес конституювання. У такому випадку маємо справу з відносно простим і примітивним естетичним об'єктом. Якщо ж виявиться, що доповнення є необхідним, то естетичне переживання, як підкреслює Р. Інгарден, набирає «певного неспокою», прагне віднайти якості, необхідні для доповнення

первинної якості, яка нас зворушила. Якщо ж цього не вдається здійснити, «тоді доходить до естетично негативної, емоційної реакції на цінність» [4, с. 14]. В іншому ж випадку естетичний предмет (той, що твориться) продовжує формуватись.

Роман Інгарден звертає увагу на те, що у процесі естетичного творення нової якісної цілісності та її схоплення суб'єктом відбувається формування якостей або в категоріальній структурі, або в структурі якісної поліфонії. Це дія, що вимагає великих зусиль та умінь, які дозволяють сформувати схоплені якості у ті чи інші структури. Основною метою цієї дії є поява поліфонії якостей, а її отримання підпорядковане категоріальному формуванню естетичного предмета, хоча між ними можливе співвіднесення і взаємодоповнення.

Категоріальне формування означає такий спосіб схоплення якостей, що скерований на формування суб'єкта, носія цих якостей. Такий суб'єкт є об'єктом, представленим у творі мистецтва. Як зауважує Роман Інгарден, на ці якості ніби накладаємо категоріальну структуру представленого об'єкта, – так відбувається перехід зі сфери спостережених об'єктів (наприклад, камінь, споруда) до сфери суб'єкта – субстрата даних нам якостей. Цей новий суб'єкт починає тепер проявлятися в конкретних, наочно даних якостях. Відбувається категоріальне формування якостей у тому сенсі, що суб'єкт, а конкретніше – представлений у творі мистецтва об'єкт, тепер стає легко вловимий, сам стає присутній у цих якостях і набирає характер самодостатньої «реальності». Завдяки цьому естетично відтворені якості набувають категоріального оформлення цих видимо наявних об'єктів, а цілісність збагачується новими якостями, доповнюючи таким чином предмети, які формуються. Все це, впорядковане у такий спосіб, стає потім схоплене саме для себе суб'єктом, який не є індиферентним до того, що схоплює, а здатен емоційно реагувати. Таким чином, відбувається емоційне спілкування суб'єкта, який переживає, з об'єктами, представленими в естетичному предметі.

Формування ж схоплення якостей у поліфонічній структурі веде до організації їх у внутрішню спаяну цілісність, до витворення нового, поліфонічного, синтетичного виду якості, надбудованої над ними. Це відбувається таким чином: коли суб'єкту естетичного переживання відкривається не одна проста якість, але багато різних, то вони зазвичай не постають відокремлено одна від одної, але організовуються у певну цілісність. Це означає, що, по-перше, кожна з них змінюється під впливом решти якостей, що постають разом з нею; по-друге, якість втрачає самодостатність та самостійність; по-третє, взаємна модифікація сплєтених якостей витворює нову якість, яка, як зауважує естетик, надбудовується над групою. Вибудування цієї якості відіграє важливу роль у творенні естетичного предмета і становить «своєрідне окреслення естетичного переживання» [7, с. 100].

Серед основних якостей може дійти до формування відокремлених елементів цілісності, в результаті чого може відбутися розчленування останньої. Таким чином, при одному і тому ж наборі основних якостей структура естетичного предмета може (залежно від протікання процесу естетичного формування) інакше вибудовуватись. Описане структурування предмета становить своєрідність естетичного переживання. Йому, як зазначає Р. Інгарден, підпорядковується категоріальне формування представлених у творі мистецтва об'єктів і самого естетичного предмета. Конституювання структурованих, самодостатніх якісних цілісностей є кінцевою метою усіх творчих фаз естетичного переживання.

В окреслених до цих пір фазах постають потрібного виду елементи: а) емоційно-естетичне зворушення, задоволення; б) активно-креативне творення естетичного предмета як структурованої якісної цілісності; в) схоплення вже сформованих якісних творів. Ці фази вирізняються динамічністю та неспокоєм шукання та віднаходження.

Напротивагу до них остання фаза естетичного переживання характеризується певним затамуванням. У цій фазі відбувається контемпліційне, перенасичене емоціями інтенціональне схоплення вже сформованого естетичного предмета. Це схоплення є своєрідним, первинним відчуттям чогось естетично ціннісного [7, с. 101].

Р. Інгарден вважає, що в кульмінаційній фазі процесу естетичного переживання обігрується форма емоційної реакції на групу якостей естетичного предмета. Така естетична емоційна реакція може бути позитивна або негативна. Негативна реакція є відкиданням твору, який визнається неважливим, що у крайніх випадках проявляється навіть як відраза та ненависть до твору. Натомість найпростішою формою визнання чи позитивної реакції щодо цінності є те, що твір нам подобається. Найвищим ступенем естетичного визнання є «захоплення» чи «покірне замилювання».

Як вже зазначалося, головною метою процесу естетичного переживання є формування предмета даного переживання, однак можна виокремити також випадки, коли переживання «...не веде до конституювання естетичного предмета» [4, с. 16], тоді не виникає відчуття чогось естетично ціннісного, як і реакції щодо цінності, яка просто не проявляється у цьому випадку.

Якщо ж процес естетичного переживання, що відбувається відповідним чином, веде до формування предмета, то відкривається можливість вираження оцінки, тобто судження щодо цінності. Лише таке судження, яке постає на основі і після завершення естетичного процесу, на думку Романа Інгардена, є обґрунтованим. Однак його вираження вимагає зміни позиції суб'єкта з естетичної на досвідно-піз-

навальну, що допомагає оформити у «свідомі поняття чи судження» те, що було дане в емоційному спілкуванні з предметом.

Така зміна позиції є необхідною, тому що стан схоплення групи якостей не може нам дати знання про те, «яким є даний естетичний об'єкт, якими є якості, що постають у ньому, і якою є його іманентна цінність» [6, с. 150]. Необхідним, як підкреслює феноменолог, є дослідницько-пізнавальний підхід, який дозволяє окреслити це переживання. Для цього варто здійснити певні кроки, а саме: «створити» переживання, які стосуються цього естетичного об'єкта, зраціоналізувати те, що було дане в емоційному спілкуванні з ним, а потім подати це у вигляді свідомих понять чи суджень.

Можна спробувати описати рівні включеності суб'єкта на цьому етапі розвитку процесу: з одного боку, – це включеність у естетичне переживання, яке становить форму естетичного досвіду (особливо у фазі контемплативності), з іншого ж, – у пізнавальне переживання, що є формою поняттєвого схоплення. «Без естетичного переживання, – пише естетик, – не можна здобути цього знання, але і саме переживання не дає готового знання, дає воно лише досвід, який є (як усі досвіди взагалі) лише половиною пізнання» [6, с. 150].

В останній фазі естетичного переживання міститься момент свердження. Р. Інгарден зауважує, що цей момент підкреслює неможливість зарахування даного типу переживань до «нейтральних». Стверджуючий момент пов'язаний з пізнанням цінності естетичного об'єкта, стосується цілого ціннісного естетичного предмета і є суттєвим для переживання. Філософ зазначає, що, якщо такого стверджуючого моменту немає, то це «означає, що естетичне переживання не доповнилось і що водночас немає сформованого естетичного предмета» [4, с. 17].

На відміну від більшості польських теоретиків ХХ століття (зокрема, Л. Блауштайн, С. Оссовський, В. Татаркевич, М. Валліс, В. Вітвіцький), які вважали, що естетичні переживання задовільняють різні, не лише естетичні, потреби людини, Р. Інгарден не переймався проблемою позаестетичної цінності естетичних переживань, хоча і не відкидав значення останньої. Під час спілкування з мистецтвом естетичні переживання виконують свою функцію перш за все щодо твору мистецтва і лише потім, ніби між іншим, стосовно того, хто його сприймає. Кінцевою метою естетичного переживання є віддати належне твору мистецтва. Ця мета може бути реалізованою лише внаслідок формування у ході естетичного переживання предмета і надання можливості суб'єкту безпосереднього спілкування з якостями та цінностями цього предмета.

Загалом, концепція естетичного переживання займає важливе місце в естетичній теорії Романа Інгардена. Дослідження естетичного переживання, здійснене ним, спрямоване, передусім, на визначення його сутності, на схоплення основних рис його будови. Сам філософ називає естетичне переживання основою естетичного пізнання взагалі. Найважливішими його характеристиками є: процесуальність, багатофазність, багатоаспектність, налаштування на квалітативне схоплення предмета, на віддання належності естетичному предметові чи естетичній цінності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dzemidok B. Teoria przeżyć i wartości estetycznych w polskiej estetyce dwudziestolecia międzywojennego [Text] / B. Dzemidok. – Warszawa : PWN, 1980. – 352 s.
2. Ingarden R. O dziele literackim. Badania z pogranicza ontologii, teorii języka i filozofii literatury [Text] / R. Ingarden. – Warszawa, 1960. – 489 s.
3. Ingarden R. O poznawaniu dzieła literackiego [Text] / R. Ingarden. – Warszawa, 1976. – 468 s.
4. Ingarden R. Przeżycie, dzieło, wartość [Text] / R. Ingarden. – Kraków: Wydawnictwo literackie, 1966. – 222 s.
5. Ingarden R. Teoria przeżycia estetycznego i smaku (wykład trzeci) // Wykłady i dyskusje z estetyki [Text] / R. Ingarden. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981. – S. 29–34.
6. Ingarden R. Studia z estetyki: W 3-ch tt [Text] / R. Ingarden. – Warszawa: PWN, 1966. – T. 1–439 s.
7. Ingarden R. Studia z estetyki: w 3-ch tt [Text] / R. Ingarden. – Warszawa, 1970. – T. 3. – 440 s.
8. Ogrodnik B. Przedmiot estetyczny i przeżycie estetyczne [Text] / B. Ogrodnik // Ogrodnik B. Ingarden. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 2000. – S. 109–114.
9. Sosnowski L. Przeżycie estetyczne [Text] / L. Sosnowski // Słownik pojęć filozoficznych Romana Ingardena / red. Andrzej J. Nowak, Leszek Sosnowski. – Kraków : Towarzystwo autorów i wydawców prac naukowych UNIWERSITAS, 2001. – S. 234–236.
10. Stępień Antoni B. Propedeutyka estetyki: Wyd. 2. [Text] / A. B. Stępień. – Lublin : Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1986. – 186 s.
11. Szczepańska A. Estetyka Romana Ingardena [Text] / A. Szczepańska. – Warszawa : PWN, 1989. – 265 s.
12. Tatarkiewicz W. Roman Ingarden [Text] / W. Tatarkiewicz // Fenomenologia R. Ingardena. – Warszawa, 1972. – S. 55–57.

Рецензент – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії Національного університету водного господарства та природокористування А. Є. Залужна